

З асаблівай увагай даследчыкі ставяцца да рукапісаў чарнарызца Адважнага. Справа ў тым, што яны былі напісаны яшчэ ў той час, калі былі жывыя людзі, якія асабіста ведалі Кірылы і Мяфодзія. У сваім паданні Адважны падрабязна апісвае працэс стварэння новага алфавіта, праводзіць паралелі паміж грэцкай і вынайзденай Кірылам азбукі, але не дае дастатковых падстаў для вызначэння, якую з дзвюх славянскіх азбук ён меў на ўвазе. Вось некаторыя факты:

- у адным з самых старажытных спісаў Храбрава паданні, знойдзеным у Траецкай лаўры, маюць ў багаці глагалічныя літары. Гэта дазваляе выказаць здагадку, што арыгінал быў напісаны на глаголіцы. А раз Адважны напісаў сваё паданне глаголіцай, то і разважаць ён мог толькі пра глаголіцу;

- у сваім паданні адважны згадвае, што Кірыла стварыў славянскую азбуку з 38 літар і частка знакаў размеркаваў у парадку грэцкай азбукі. Гэта выказванне можна аднесці як да глаголіцы, так і да кірыліцы;

Такія асноўныя аргументы «за» і «супраць» ў доўгім спрэчцы прыхільнікаў кірылічнай і глагалічным версій. Праўда схаваная ад нас у часе. Але якой бы яна ні была, яна не перашкодзіць нам адзначыць Дзень славянскай пісьменнасці.

ЛАЦІНКА Ў ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАГА ПІСЬМЕНСТВА

*А.С. Спірыдовіч – студент 2 курса БГАТУ
Навуковы кіраўнік – ст. выкладчык Г.А. Смалянка*

Лацінскі алфавіт на Беларусі вядомы з далёкай старажытнасці ў помніках на польскай і лацінскай мовах, з XVII ст. ён пачынае выкарыстоўвацца і для перадачы беларускай мовы. Беларускай лацінкай напісаны “Лісты да Абуховіча”, “Хроніка Быхаўца” (перапісаны ў канцы XVII – пачатку XVIII ст. з больш даўняга кірылічнага арыгінала) і інш. У XIX ст. лацінкай друкавалі свае творы Я. Чачот, Я. Баршчэўскі, А.Рыпінскі, В.Дунін-Марцінкевіч, Ф.Багушэвіч, паралельна на кірыліцы і лацініцы выходзілі газеты “Наша доля” і “Наша ніва”, лацінку выкарыстоўвалі заходнебеларускія газеты і часопісы, выданні беларускіх эмігрантаў у ЗША, Канадзе, а таксама ў Рэспубліцы Беларусь у 90-я гг. XX – пачатку XXI ст. У нашы дні лацінка (англіцыраваны варыянт) прымяняецца пры афармленні некаторых дакументаў – пашпартоў, нарматыўных даведнікаў, географічных картаў і інш.

Выкарыстанне лацінкі для перадачы беларускай мовы тлумачыцца актыўным польскім уплывам на беларускую культуру, а таксама неспрыяльнымі ўмовамі для развіцця беларускага пісьменства ў сувязі з пашырэннем паланізацыі і каталіцызму ў другой палове XVI ст. Зразумела, што для перадачы беларускай мовы лацінскімі літарамі першапачаткова быў прыстасаваны польскі алфавіт. Дзякуючы лацініцы наш правапіс (як старажытны, так і сучасны) абавязаны фанетычным прынцыпам напісання. Мяркую, што лацініцаграфічныя тэксты паспрыялі выкарыстанню менавіта гэтага прынцыпу ў славунай граматыцы Б.Тарашкевіча. Гэты прынцып даволі паслядоўна вытрымліваўся ў розных творах (тэкстах) як XVII, так і XVIII ст. Выключэнне складае толькі гук [ф], для якога ў беларускай лацініцы XVII ст. у некаторых тэкстах не было спецыяльнай графемы. Гэты гук, як вядома, у помніках старабеларускага пісьменства спарадычна выкарыстоўваўся толькі ў словах грэка-лацінскага паходжання і рана стаў перадавацца спалучэннем *XВ* або *П*. Тым самым можам адзначыць, што к пачатку XIX ст. беларуская лацінка набыла завершаны выгляд: кожнаму беларускаму гуку і асобным спецыфічным спалучэнням іх адпавядалі літары лацініцы.

Фарміраванне графіка-арфаграфічных нормаў новай (сучаснай) беларускай літаратурнай мовы, на думку І. Гапоненка, адбывалася ва ўмовах спецыфічнай і фактычна беспрэцэдэнтнай графічнай дваістасці беларускага пісьменства XIX – пачатку XX стагоддзя, якая была вынікам своеасаблівага руска-польскага "двухмоўя" – адначасовага распаўсюджвання на беларускай тэрыторыі польскай і рускай моў. Гэтыя мовы былі не проста суседнімі, а мелі на Беларусі пэўны функцыянальны статус: польская мова ўжывалася па традыцыі як спадчына даўніх узаемадачыненняў двух народаў, руская мова з'яўлялася афіцыйнай мовай Расійскай дзяржавы, у складзе якой была і Беларусь. Пры гэтым прыблізна да 60-х гадоў XIX ст. беларускія творы друкаваліся пераважна лацінкай якая ў пэўнай ступені сімвалізавала апазіцыйнасць літаратараў і дзеячаў культуры да Расійскай імперыі. З другой паловы XIX ст. узмацняецца русіфікацыя беларускага краю і як вынік – пачынае актыўна выкарыстоўвацца кірыліца. Па падліках навукоўцаў, калі да 1890 г зафіксавана 25 выданняў на лацінцы і толькі тры на кірыліцы, то з перыяд з 1891 па 1917 гады - 139 кніг на кірыліцы і толькі 67 на лацінцы. Лацінскі алфавіт для перадачы беларускай мовы выкарыстоўваўся і польскім варыянце. Пры гэтым назіраюцца як традыцыйныя напісанні што ўзыходзяць да XVII ст., так і новыя, звязаныя з графічнымі пошукамі асобных кнігавыдаўцоў і літаратараў.

Беларуская лацінка XVII - пачатку XX ст.

Кірыліца		Лацінка		
Літара	Гукавое значэнне	XVII	XVIII	XIX-XX ст.
Аа	[а]	A, a	A, a	A, a
Бб	[б]	B, b	B, b	B, b
Вв	[в]	W, w	W, w	W, w
Гг	[г] выбух. [г] фрык.	G, g H, h	G, g H, h	G, g H, h
Дд	[д]	D, d	D, d	D, d
(Дж)	[Дж]	Dz, dz	Dz, dz	Dz, dz
(Дз)	[Дз]	Dz, dz	Dz, dz	Dz, dz
Ее	[je]	Ie, ie	Ic, ic	J'
Ёё	[jo]	Jo, jo	jo, io	jo
Жж	[ж]	z, Z	z, Z	z, Z
Зз	[з]	z, Z	z, Z	z, Z
Іі	[i]	I, i	I, i	I, i
Йй	[й]	Y	y	j
Кк	[к]	K, k	K, k	K, k
Лл	[л]	L, l	L, l, l	L, l, L, l
Мм	[м]	M, m	M, m	M, m
Нн	[н]	N, n	N, n	N, n
Оо	[o]	o, o	Co	Co
Пп	[п]	P, P	P, P	P, P
Рр	[р]	R, r	R, r	R, r
Сс	[с]	S, s	S, s	S, s
Тт	[т]	T, t	T, t	T, t
Уу	[у]	U, u	U, u	U, u
Уу	[у]	U, u, w	U, u	u, u, u
Фф	[ф]		F, f	F, f
Хх	[х]	Ch, ch	Ch, ch	Ch, ch
Цц	[ц]	C, c	C, c	C, c
Чч	[ч]	Cz, cz	Cz, cz	Cz, cz, C, c
Шш	[ш]	Sz, sz, z	Sz, sz, s	Sz, sz, S, s
Ыы	[ы]	Y, y	Y, y	Y, y
Ьь	[ь]	(')	(')	('), i
Ээ	[э]	E, e	E, e	E, e
Юю	[ju]	U, Jy, iu	Iu, iu	Ju, ju
Яя	[ja]	Ia, ia, Ja, ja	Ja	Ja, ja

Суіснаванне дзвюх графічных сістэм у беларускай мове на пачатку XX ст., зразумела, не магло быць бясконцым, у друку пачынаецца абмеркаванне далейшага лёсу кожнай з азбук – кірыліцы і лацініцы. Сярод найбольш сур'ёзных дыскусій гэтага часу выдзяляюцца дзве:

- на старонках "Нашай нівы" у 1912 г.;
- на Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі 14-21 лістапада 1926 г.

Абедзве гэтыя дыскусіі зафіксавалі вяршэнства кірыліцкай "гражданкі", хоць паралельна выявілі і заслугі лацінкі. Сярод аргументаў на карысць лацінкі найбольш значнымі даследчыкі вылучаюць два:

- пануючае становішча лацінкі паміж культурнымі народамі (П.Бузук, напрыклад, лічыў пераход на лацінку "апошнім крокам еўрапеізацыі";

- лепшая і чысцейшая перадача фанетычных асаблівасцей беларускай мовы.

Нягледзячы на, здавалася б, амаль узаконены ў пачатку ХХ ст. польска-чэшскі варыянт лацінкі, усё ж рабіліся спробы "палепшыць" і яго. Пошукі "лепшага" варыянту беларускай лацінцы працягваюцца і ў нашы дні – пачатку ХХІ ст. Спробы ж рэаніміраваць лацінку як графічную аснову сучаснай беларускай мовы, на наш погляд, маюць перспектывы.

1. Гапоненка І.А. Графіка і арфаграфія беларускіх выданняў ХІХ – пачатку ХХ стагоддзя. / І.А.Гапоненка. Мн.; РЮШ БДУ, 2002. – 77 с.

2. Лычкоўская М.Б. "Чэшскі" варыянт лацінкі у запісах беларускай народнай творчасці ХІХ – пачатку ХХ ст.

УДК 811.161.1

«ИМЯ РАССКАЖЕТ» (ТУРКМЕНСКАЯ АНТРОПОНИМИЯ)

*Д.К. Амангельдыева – студент 3 курса БГАТУ
Научный руководитель – ст. преподаватель Е.Б. Гурнович*

Среди множества наук антропонимика – одна из наиболее интересных. Поскольку антропонимия, то есть собрание личных мужских и женских имён того или иного народа – это яркое отражение многих сторон его истории и быта, особенностей национальной психологии и контактов с иноязычной средой, природных явлений, местной флоры и фауны.

В туркменской среде имя и в прошлом, и в наши дни было и остаётся нередко своего рода личным удостоверением человека, содержащим ряд сведений о владельце. Недаром туркменская народная мудрость предупреждает: «Перед тем, как драться, узнай имя своего соперника». Ведь, если его звали Чары, Бяшим или Алты, это означает, что он четвёртый, пятый или шестой мальчик в семье, а иметь дело с несколькими братьями, которые могли прийти на помощь, хотелось далеко не каждому.